

LIBRIS

We know
books

Heather Heying • Bret Weinstein

Ghidul vânător-culegătorului în secolul XXI

Evoluția și provocările vieții moderne

Traducere din limba engleză de
DIANA CIORNENSKI

LITERA

București

Introducere	9
Capitolul 1: Nișa umană	17
Capitolul 2: O scurtă istorie a descendenței umane	36
Capitolul 3: Trupuri străvechi, lume modernă.....	58
Capitolul 4: Medicină.....	80
Capitolul 5: Mâncare.....	97
Capitolul 6: Somn.....	115
Capitolul 7: Sex și gen	129
Capitolul 8: Natalitate și relații.....	152
Capitolul 9: Copilărie	176
Capitolul 10: Școală.....	199
Capitolul 11: Maturitate.....	222
Capitolul 12: Cultură și conștiință.....	245
Capitolul 13: A patra frontieră	260
Epilog	282
Postfață.....	283
<i>Mulțumiri</i>	286
<i>Glosar</i>	289
<i>Lecturi suplimentare recomandate</i>	293
<i>Note</i>	296
<i>Indice</i>	326

CAPITOLUL 1

Nișa umană

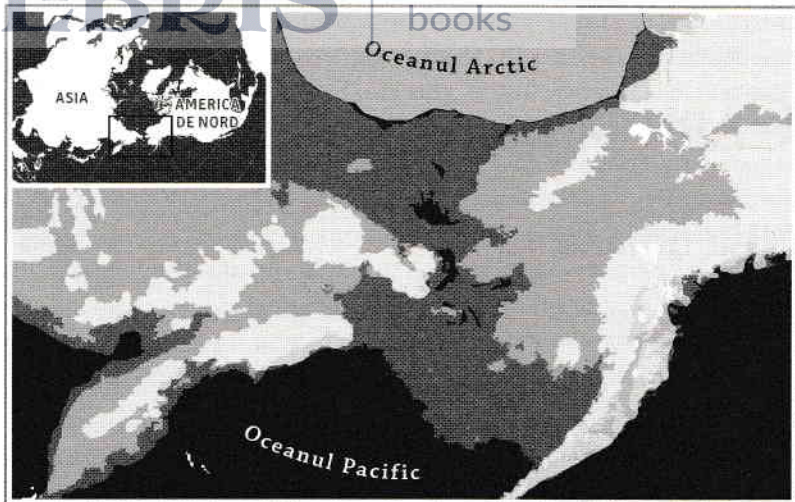

Era cea mai bună dintre vremi, era cea mai năpăstuită dintre vremi, era epoca înțelepciunii, epoca neroziei, veacul credinței, veacul necredinței, răstimpul Luminii, răstimpul Întunecimii, primăvara nădejzii, iarna deznădejzii, aveam totul în față, aveam doar nimicul în față.

Charles Dickens, primele rânduri din *Poveste despre două orașe*, publicată în 1859, în același an în care Charles Darwin publica *Originea speciilor*

Beringia era un tărâm al oportunității, o pajiște întinsă și deschisă. Cu o suprafață de patru ori mai mare decât cea a Californiei, legând Alaska în est cu Rusia în vest, Beringia nu era doar o punte terestră temporară, un loc de trecere între Asia și Americi. Oamenii nu se grăbeau să treacă de partea cealaltă, cu apele în creștere la picioarele lor, și nici nu era o câmpie lipsită de viață. Traiul era, într-adevăr, dificil, dar timp de mii de ani Beringia a susținut o populație de oameni care și-au făcut din ea o casă.¹

Oamenii care au sosit în Beringia erau complet moderni, atât genetic, cât și fizic. Au venit din vest, din Asia, și o perioadă îndelungată a existat o barieră de gheață la frontiera estică a Beringiei. Așa că s-au stabilit acolo, iar multe generații au trecut. Pe măsură ce lumea s-a încălzit, gheața a început să se topească, nivelul mării a crescut, iar Beringia a început să dispară, linia coastei invadând ceea ce fusese în trecut căminul lor. Unde ar fi putut să meargă?

Ilustrație artistică a Beringiei, bazată pe Bond, J.D., 2019. *Harta paleodrenajului Beringiei*. Yukon Geological Survey, fișier disponibil publicului, 2019-2.

Fără îndoială, unii beringieni s-au îndreptat către vest, înapoi în Asia, de unde sosiseră inițial strămoșii lor, un tărâm care poate s-a păstrat în mit și în memoria colectivă. E posibil ca între timp să mai fi venit și alți locuitori de acolo, care au adus cu ei noi povești despre cum era căminul lor din vest.

Pe măsură ce nivelul mării a crescut, unii beringieni s-au îndreptat către est, ajungând într-un ținut pe care nici un alt om nu-l văzuse vreodată. Aceștia au fost primii americani. Probabil că beringienii au traversat cu barca partea nordică a coastei de vest.² Gheața încă era acolo, dar e posibil să fi existat refugii lipsite de gheață de-a lungul coastei, locuri unde se adunau animalele, locuri care e posibil să fi reprezentat punți de trecere pentru acei primi americani.³

Aceasta s-a întâmplat, conform celor mai bune estimări, acum cel puțin 15 000 de ani,⁴ și posibil într-o istorie mult mai îndepărtată de-atât. În funcție de cum arăta stratul de gheață, poate că nu au reușit să pună cu adevărat piciorul pe continent până n-au ajuns în sud, unde se află acum orașul Olympia, în statul Washington.

Până acolo ajungeau ghețarii. La sud de Olympia și în est, întinderi inimaginabile de pământ ca mărime și varietate, pline de verdeață și de peisaje frumoase, de organisme delicioase și uluitoare, dar fără oameni, erau pe punctul de a fi explorate de aceștia pentru prima dată.

A fost un pas riscant. Întregul proces a fost incredibil de riscant. Nici o opțiune nu părea bună. Întoarcerea în vest, într-un ținut deja ocupat de oameni, care aveau fără îndoială propriile opinii despre nou-veniți? Înaintarea către est, spre un ținut despre care nimeni nu știa nimic? Sau rămânerea pe loc, în timp ce Beringia dispărea în mare? Nimeni nu ar fi supraviețuit acestei ultime opțiuni. Întoarcerea către un ținut pe care strămoșii îl cunoscuseră, un loc care fusese abandonat de aceștia, un loc unde știau că ar fi avut concurență... sau explorarea unui tărâm complet nou? Ambele sunt opțiuni legitime, ambele au riscuri distincte, avantaje și dezavantaje diferite. Acestea sunt și opțiunile lumii noastre moderne.

Descendenții beringienilor au ajuns să populeze Americile într-o izolare totală față de toate celelalte populații umane ale Lumii Vechi. Aceștia au sosit înainte ca oricare alt om de pe Pământ să fi inventat limbajul scris sau agricultura; independent de orice alt aport din partea rudelor din Lumea Veche, ei au inventat aceste lucruri de la zero. Descendenții lor aveau să descopere sute de noi moduri de a fi oameni și să crească la o populație estimată între 50 și 100 de milioane de persoane, înainte de sosirea conchistadorilor spanioli, care au reconectat într-un mod violent populațiile din Lumea Veche și din cea Nouă, mii de ani mai târziu.

Nu știm sigur cum a arătat călătoria către Lumea Nouă. Poate că primii americani au sosit chiar mai devreme, fără să se stabilească permanent în Beringia, circumnavigând în schimb Pacificul, în sensul acelor de ceasornic, în bărci.⁵ Ceea ce știm însă este că Lumea Nouă a prezentat anumite provocări cu care primii americani nu se mai confruntaseră până atunci. Și această poveste a Beringiei, chiar dacă este adevărată doar la nivel metaforic, ne învață ce înseamnă a fi umani. Este o metaforă potrivită, deși incompletă, a situației în care se află omenirea astăzi. Și noi ne aflăm într-un ținut aflat în declin. Și noi trebuie să căutăm noi

ocazii de a ne salva. Nici noi nu știm încă ce vom obține în urma explorării noastre.

Americanii timpurii s-au regăsit într-un loc imens, plin de pericole necunoscute și de șanse. Posedând cunoștințe ancestrale care erau mai nefolositoare ca niciodată pentru a-i ghida, provocările navigării acestei noi lumi au fost enorme. Și totuși au reușit într-un mod spectaculos. Întrebarea pe care o punem, și care este foarte pertinentă pentru situația actuală, este *Cum?* Răspunsul va fi aflat, într-o mare măsură, în înțelegerea a ceea ce înseamnă să fim oameni.

Câteva generații mai târziu, adunați în jurul focului pe timp de noapte, puțin înfometăți pentru că sezonul fructelor de pădure își atinsese apogeul, iar populația de căprioare era în scădere, unul dintre acești americani timpurii, să-l numim Bem, ar fi putut observa că urșii păreau să se hrănească cu pește, așa că de ce nu ar fi putut să facă și ei la fel?⁶ Însă Bem nu știa multe despre pește, spre deosebire de Soo, care petrecuse multe zile pe malul râului privind peștii și care avea cunoștințe despre comportamentul acestora. Până atunci, cunoștințele lui Soo despre pești nu fuseseră împărtășite de aceasta și nici nu păruseră a putea avea vreo valoare pentru semenii ei. E posibil ca Soo, la rândul ei, să nu fi posedat capacități ingineresti latente, comparativ cu Gol, și Gol să nu fi avut talentul lui Lok în a face frânghii. Când atât de mulți oameni cu talente și cunoștințe diferite se adună în jurul unui foc de tabără pentru a discuta o problemă comună, scânteia inovației se poate împrăști rapid.

Majoritatea celor mai bune idei pe care le-a generat specia noastră, cele mai importante și marcante idei, au fost rezultatul unui grup de oameni care au avut talente și viziuni diferite, dar unitare, puncte slabe care nu se suprapuneau și o structură politică care permitea inovația. Strânși în jurul focului, la granița dintre două continente noi pentru umanitate, mulți observatori și ingineri perspicace, făuritori de unelte și sintetizatori de informație, s-au strâns împreună și au învățat, sau reînvățat, cum să pescuiască somon din râuri, ce bulbi erau comestibili și cum să-i identifice și cum să transforme copacii în adăposturi. Acele populații aveau

și păstrători ai flăcării: cei care mențineau tradiția, indivizi care spuneau mai târziu povestea, poate când o mutare era necesară în urma eșecului unei expediții de pescuit și când toți inovatorii inițiali dispăruseră.

Ce făceau, mai exact, Bem, Soo, Gol sau Lok? Inovau, ca parte a sau în numele semenilor lor. Testau ipoteze, creau narațiuni, construiau tradiții culinare și materiale. Erau oameni.

Paradoxul uman

Oamenii din secolul XXI se confruntă cu ocazii și dileme asemănătoare cu cele ale populației originale din Lumea Nouă. Inovații în tehnologie și știință ne-au permis să pătrundem pe tărâmurii noi, de neimaginat. Dar, spre deosebire de beringieni, noi nu avem un tărâm ancestral la care să ne întoarcem, deoarece acțiunile noastre afectează întreaga planetă. Am vânat și am cules, am cultivat și am utilizat mașinării pe tot globul, transformând pământul, modelând ținuturi conform voinței noastre, aducând multe dintre ele în pragul colapsului.

Unii privesc în urmă la succesul speciei noastre, cum ar fi succesul beringienilor, și-și imaginează că putem stăpâni natura, că deținem controlul asupra ei. Dar nu o facem – și nu o vom face vreodată.⁷ Consecințele acestei presupuneri greșite sunt responsabile pentru multe dintre problemele noastre actuale. Singurul mod de a ne corecta cursul este să înțelegem adevărata natură a ceea ce suntem, a ceea ce am putea fi și cum am putea aplica această înțelepciune în folosul propriu.

Specia noastră este inteligentă și bipedă, socială și comunicativă. Făurim unelte, cultivăm pământ, producem mit și magie. Ne-am reinventat de-a lungul timpului și al spațiului, din nou și din nou, învățând să dominăm un habitat după altul. Speciile sunt definite de multe aspecte – forma și funcția lor, genele și dezvoltarea, relațiile cu alte specii. Totuși cel mai important mod de a defini o specie este în funcție de nișă: modul specific în care interacționează cu mediul înconjurător și felul în care reușește să trăiască în mijlocul acestuia.

Ținând cont de imensitatea geografiei și de experiențele noastre, ce este, mai exact, nișa umană?

Pe măsură ce specia noastră a evoluat, a părut că ignorăm o lege fundamentală a naturii: cel bun la toate nu excelează la nimic. Pentru a fi dominantă în orice nișă, o specie trebuie, în mod obișnuit, să se specializeze, renunțând la amploare și la generalitate. Această nevoie de specializare este ceea ce îl limitează pe cel bun la toate, un principiu atât de universal încât a fost invocat timp de mai mult de patru secole în scris (una dintre cele mai timpurii referințe fiind o ironie la adresa actorului devenit scriitor, William Shakespeare, în 1592).⁸ „Cel bun la toate nu excelează la nimic“ este aplicat pe scară largă, de la inginerie la sporturi sau științe ecologice. Speciile sunt, cel puțin în această privință, asemănătoare uneltelor: cu cât au mai multe utilizări, cu atât le execută mai superficial.

Și totuși, cumva, iată-ne aici, buni la aproape orice ne-am putea imagina și în același timp deținând controlul asupra aproape fiecărui habitat de pe Pământ. Nișa noastră este aproape nelimitată, iar când găsim limitări, începem aproape imediat să le testăm. Este ca și când nu am crede că va exista vreodată o frontieră finală.

Homo sapiens nu este doar excepțional. Noi suntem excepțional de excepționali.⁹ Fără rivali în privința adaptabilității, ingenuității și capacității de exploatare, am ajuns să ne specializăm în orice, de-a lungul a sute de mii de ani. Ne bucurăm de avantajul competitiv de a fi specialiști, fără a plăti prețul obișnuit al lipsei de amploare.

Acesta este paradoxul nișei umane.¹⁰

Un paradox în știință este asemenea unui *X* pe o hartă a comorii: ne spune unde să săpăm. Amploarea neegalată a specializării noastre este un paradox care marchează locul unei comori spectaculoase, formată nu neapărat din bogății, ci din unelte. Deslușind paradoxul uman, putem accesa un cadru conceptual care ne permite să ne înțelegem pe noi înșine și să ne conducem viețile cu intenție și pricepere. Această carte discută despre paradoxul uman și descrie uneltele pe care le descoperim acolo; este, de asemenea, un exercițiu în aplicarea acestora.

În discuția noastră despre primii americani, am văzut deja una dintre uneltele din această comoară, deși poate că nu pare să fie o unealtă. Este focul de tabără.

Oamenii au folosit focul din cele mai vechi timpuri. L-am folosit pentru a face lumină și a crea căldură, pentru a crește valoarea nutrițională a mâncării și a ține prădătorii la distanță. Am folosit focul să scobim bușteni pentru a face canoe, să transformăm terenuri pentru noi scopuri, să înmuiem și să întărim metalul. De asemenea, l-am folosit pentru ceva încă și mai important: focul de tabără reprezintă o forjă pentru născocirea ideilor. Un loc pentru a discuta despre fructe de pădure, râuri și pești. Un loc unde să ne împărtășim experiențele, să vorbim, să râdem, să plângem, să ne consultăm în privința anumitor provocări și să ne împărtășim succesul. Din această forjă se nasc tot felul de idei care demonstrează calitatea de super-specie a oamenilor, o specie care se joacă cu regulile universului, creând paradoxuri în urma sa.

Schimbul de idei care s-a petrecut în jurul focului timp de milenii este mai mult decât o simplă comunicare. Este punctul de convergență al indivizilor cu diferite experiențe, talente și perspective. Conectarea minților se află la baza succesului umanității. Nu contează cât de inteligent este un individ și nu contează cât de mult știe acesta. Aproape în fiecare caz, când mai multe minți vin laolaltă, întregul este mai mare decât suma părților sale. Pentru problemele cu care se confruntă umanitatea – de la ce bulbi sunt comestibili și până la cum poți prinde iepuri, la cum să oferi șanse egale în timp ce crezi o lume sigură în fața amenințărilor existențiale – avem nevoie de mai mult decât indivizi care gândesc în izolare. Dacă e să supraviețuim în viitor, avem nevoie de o multitudine de oameni care să se conecteze și să lucreze în paralel. Alăturarea minților în acest mod crește exponențial abilitatea oamenilor de a rezolva probleme.

La fel cum umanitatea a depășit granițele dintre nișe așa cum nici un alt organism nu a mai făcut-o, tot așa am depășit granițele dintre indivizi, pe care nimic altceva nu a reușit să le depășească complet. Legat de nișe, suntem o specie generalistă, care conține

indivizi deseori specializați. E posibil ca un singur american străvechi să se fi descurcat de minune la orientare, dar să nu se fi priceput la păstrarea unei flăcări aprinse. Poate că un singur om modern se descurcă de minune la alpinism, dar nu se pricepe la organizarea dosarelor sale, sau lucrează excelent cu numerele, dar nu se pricepe la coacerea pâinii. Ca specie, suntem totuși extrem de buni la toate aceste lucruri. Conexiunile dintre noi ne permit să trecem dincolo de limitările individuale, concentrându-ne adesea pe meșteșugul nostru, în timp ce suntem susținuți de munca specializată a altora.

La granițele dintre indivizi, inovăm și împărtășim idei în mod conștient, iar apoi concretizăm cele mai bune și relevante dintre aceste idei pentru momentul prezent, sub formă de cultură. Timp de milenii, această magie a avut loc în jurul focului de tabără.

Conștiința și cultura – teme pe care le tratăm în detaliu în penultimul capitol al acestei cărți – se află în tensiune una față de cealaltă, iar oamenii au nevoie de ambele.

Gândurile conștiente sunt acelea care pot fi comunicate altora. Definim așadar *conștiința* ca „acea fracție a cogniției care este împachetată cu scopul de a fi transmisă“. Acesta nu reprezintă un truc. Nu am ales o definiție pentru a simplifica o întrebare imposibilă. Am ales definiția din epicentrul a ceea ce oamenii vor să spună când descriu un gând ca fiind „conștient“.

Un adevăr care reiese din înțelegerea conștiinței în acest mod este că nu prea are sens să presupunem că o conștiință individuală a evoluat prima dată sau că este o formă fundamentală de conștiință. Mai degrabă, conștiințele noastre individuale au evoluat cel mai probabil în paralel cu conștiința colectivă și s-au dezvoltat complet abia mai târziu, în cursul evoluției noastre. Cunoașterea a ceea ce este în mintea celuilalt – fenomen cunoscut sub numele de teoria minții – este extrem de folositoare. Vedem exemple rudimentare ale acestei capacități la multe alte specii și o vedem dezvoltată semnificativ la câteva specii înalt cooperative, precum elefanții, cetaceele cu dinți (cum ar fi delfinii), corvidele și multe primat nonumane. Noi, oamenii, suntem de departe cei mai conștienți de gândurile celorlalți dintre toate speciile care au existat

vreodată, pentru că numai noi putem, dacă alegem, să transmitem bunurile cognitive într-un mod explicit și cu o precizie spectaculoasă. Putem să transmitem cu exactitate o abstracție complexă de la o minte la alta, pur și simplu prin vibrația aerului dintre noi. Magia de zi cu zi este aceea care trece de obicei neobservată.

Pentru ca teoria minții să funcționeze, o persoană trebuie să proceseze o simulare a celeilalte persoane în propria minte. Pentru ca *eu* să beneficiaz de o comparație între ceea ce *eu* cred, pe de o parte, și ceea ce înțeleg că *tu* gândești, pe cealaltă parte, e necesar ca eu să am o experiență subiectivă atât despre *mine*, cât și despre *tine* – pentru a le aduce pe amândouă într-o singură unitate. Conștiința împărtășită este spațiul emergent, intangibil dintre oameni, unde conceptele sunt fixate și cultivate în comun. Fiecare participant are o perspectivă distinctă asupra spațiului, la fel cum fiecare martor al unui eveniment fizic va avea un punct de vedere oarecum diferit, dar spațiul este o proprietate a colectivului.

Imaginați-vă două populații compuse din indivizi la fel de inteligenți. În prima populație, indivizii nu pot doar să propună idei, ci trebuie, de asemenea, să modifice și să răspundă la ideile celorlalți, apoi să conceapă și să plănuiască modul de punere în practică a acestora, fiecare individ contribuind în propriul domeniu de specialitate. Cea de-a doua este formată din indivizi care, deși au foarte multe idei bune, nu au capacitatea să conceptualizeze ceea ce gândesc ceilalți. Când aceste două populații se află în competiție una cu cealaltă, una este clar superioară.

Chiar și o conștiință colectivă rudimentară – ceea ce poate fi împărtășit între lupii unei haite, de exemplu, în timp ce vânează în cooperare – oferă un avantaj semnificativ. Și în cazul leilor, grupul este net superior sumei indivizilor care-l formează. Conștiința colectivă, o inovație evoluționară diferită de toate celelalte, creează emergența cognitivă.

Cultură versus conștiință

Conștiința este valoroasă pentru rezolvarea de probleme, dar nu e la fel de bună pentru execuție. Gimnastul, virtuozul și

războinicul, cu toții au reușit prin preluarea a ceea ce au descoperit în mod conștient și învățând să aplice descoperirile fără o deliberare explicită.¹¹ Ideile și perspectivele transformativă trec dincolo de nivelul conștiinței, ajungând în zonele minții noastre care știu cum să execute lucruri. Când cineva este *pe val*, mintea conștientă e prezentă, dar ca spectator care păstrează distanță, pentru a nu deranja acest flux. Comportamentele devin obișnuite și intuitive. În cazul unui individ, am putea-o numi pricepere sau îndemănare. Într-o familie sau într-un trib, astfel de obiceiuri devin tradiții, transmise eficient de la o generație la alta. Extinzând acest concept, obținem noțiunea de cultură.

Așadar, *Homo sapiens* oscilează între două moduri dominante. Când ne confruntăm cu probleme pentru care înțelegerea noastră anterioară este inadecvată, devenim conștienți. *Cum ne hrănim în acest nou loc?* Ne conectăm mințile într-un spațiu comun de rezolvare a problemelor și împărtășim ceea ce știm. Apoi procesăm în paralel – propunând ipoteze, oferind observații și provocări – până ajungem la un nou răspuns, unul pe care un individ rareori l-ar fi descoperit singur. Dacă rezultatul final funcționează bine când e testat în lumea reală, el este rafinat, iar apoi transformat într-un proces mai puțin deliberat și mult mai automat. Aceasta este cultura. Aplicarea culturii în anumite circumstanțe pentru care este adaptată reprezintă echivalentul la nivelul populației al unui individ aflat pe val.

Acest model implică niște lucruri importante. Când vremurile sunt bune, oamenii ar trebui să fie reticenți la a contrazice înțelepciunea ancestrală – cultura lor. Cu alte cuvinte, ar trebui să fie relativ conservatori. Când lucrurile nu merg bine, oamenii ar trebui să fie dispuși să-și asume riscurile asociate schimbării. Ar trebui să fie relativ progresiști – liberali, dacă doriți.

Aceasta are, desigur, multe de spus despre lumea modernă, pentru că, din anumite motive, nu există un acord în prezent în legătură cu cât de bine stau lucrurile. Cu câteva clipe înainte ca *Titanicul* să lovească ghețarul, nava reprezenta o dovadă minunată a reușitelor umanității. La câteva momente după, reprezenta o dovadă a pericolului aroganței umane. Mult prea des ne dăm doar